

Hakan Şallı

<https://orcid.org/0000-0003-2041-8888>

Dr., Trakya University, Faculty of Literature, Department of History, hakansalli@trakya.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Şallı, H. (2024). Türk Basınında Montreux Boğazlar Sözleşmesi Ve Hatırlattıkları Üzerine Bir D

Türk Basınında Montreux Boğazlar Sözleşmesi Ve Hatırlattıkları Üzerine Bir Değerlendirme

Öz

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin boğazlar bölgesindeki egemenlik haklarını kısıtlayan bir rejimin, 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ortadan kalkmasıyla birlikte konunun Türk basınında hangi içerik ve söylemlerle ele alındığını değerlendirme amacı taşımaktadır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi, sahip olduğu siyasî önemin yanı sıra imzalandığı tarih itibarıyla Türk basınında Cumhuriyet'in kuruluşuna giden yolda elde edilen askerî galibiyetlerin ardından sürdürülen siyasî zaferlerin son halkası olarak yorumlanmış, kazanılan bu başarı Atatürk'ün ve Cumhuriyet rejiminin bir eseri olarak değerlendirilmiştir. Dönemin basını incelendiğinde, Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile kazanılan başarı aracılığıyla Cumhuriyet'in kurucu değerlerinden olan askerî ve siyasî zaferler gündeme getirilmiş böylece Türk toplumuna "yüce bir ulus" olduğu hatırlatılmıştır. Bu kapsamda başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Çanakkale Savaşları, İnönü, Sakarya, Dumlupınar, İzmir, Mudanya ve Lozan örnekleri üzerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin süreklilik arz eden zaferler üzerine inşa edildiği belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Montreux Antlaşması, Çanakkale Savaşları, Milli Mücadele, Lozan Antlaşması, Misâk-ı Milli, Mustafa Kemal Atatürk

ı
a
r
i
h

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

v
e

D

An Evaluation on the Montreux Straits Convention and its Reminders in the Turkish Press

Abstract

This study aims to evaluate the content and discourses with which the issue was handled in the Turkish press after the Montreux Convention on the Straits, signed on 20 July 1936, abolished a regime that restricted the sovereignty rights of the Republic of Turkey in the straits region. In addition to its political significance, the Montreux Straits Convention was interpreted in the Turkish press as the last link of the political victories that followed the military victories achieved on the road to the foundation of the Republic, and this success was considered as a work of Atatürk and the Republican regime. When the press of the period is analysed, military and political victories, which were among the founding values of the Republic, were brought to the agenda through the success achieved with the Montreux Straits Convention, thus reminding the Turkish society that it was a 'great nation'. In this context, it was stated that the Republic of Turkey was built on continuous victories through the examples of Çanakkale Wars, İnönü, Sakarya, Dumlupınar, İzmir, Mudanya and Lausanne, especially Mustafa Kemal Atatürk.

Keywords: *Montreux Treaty, Çanakkale Wars, National Struggle, Treaty of Lausanne, Treaty of Misâk-ı Milli, Mustafa Kemal Atatürk*

Giriş

Montreux Boğazlar Sözleşmesi bağlamında, Türkiye için yüzyıllardır hem ciddi bir tehdit kaynağı hem de ülkenin jeostratejik ve jeopolitik konumu itibarıyla oldukça önemli bir pozisyona sahip olan boğazlar (Akgün, 1994, s. 213-224), çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bu kapsamda boğazların hukukî statüsü (Şener, 2014, s. 467-493), sözleşmenin öncesi ve sonrasındaki siyasî durum ile meydana gelen gelişmelerin gerek yurtiçi gerekse yurtdışı basınındaki yansımaları (Uzun, 2017, s. 393-435), Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Sevr ve Lozan antlaşmalarında yer alan maddelerle karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi (Doğru, 2013, s. 123-169; Tezcan, 2003, s. 32-56), sözleşmenin boğazlardaki uygulanışı ve sözleşmeyi değiştirmeye yönelik teşebbüsler (Sarıbeyoğlu & Cecenpınar, 2021, s. 57-86) gibi çalışmaların meydana getirdiği geniş bir literatür bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni yeniden değerlendirme amacı taşımamaktadır. Çalışmanın temel kaynağı olan ulusal basın incelendiğinde, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nde elde edilen siyasî başarı aracılığıyla Cumhuriyetin kurucu değerleri, dönüm noktaları ve önemli aktörlerinin ön plana çıkarıldığı ve böylece toplum hafızasında geçmiş ve şimdi arasında bir bütünlük sağlanmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu tespitten hareketle çalışmanın amacı, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin topluma neyi hatırlattığı ve bu hatırlama sürecinde hangi söylemlere vurgu yapıldığını gösteren örnekleri açıklayabilmektir. Çanakkale

Savaşları zaferinden itibaren başlayan bu hatırlama ve hatırlatma sürecine, sözleşmenin imzalandığı tarihe kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda yer alan hemen hemen tüm askerî ve siyasî başarılar dâhil edilmiştir. Montreux Antlaşması'nın imzalanmasının ardından yayınlanan makaledeki ifadeler, bu hususta dikkat çekici bir örnektir; “*Önce harp, top, tüfek, süngü; İnönü, Sakarya, Dumlupınar, İzmir... Sonra siyaset! Mudanya, Lozan ve bugün Montrö ve Boğazlar*”. Anlaşılacağı üzere Montreux Antlaşması, Cumhuriyet'in kuruluşuna giden yolda elde edilen askerî galibiyetlerin ardından sürdürülen siyasî zaferlerin son halkası olarak, Atatürk'ün ve Cumhuriyet rejiminin bir eseri olarak değerlendirilmiştir (Talu, 21 Temmuz 1936, s. 3)¹.

Montreux Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Antlaşması'ndan sonra imzalamış olduğu dostluk, uzlaşma ve tarafsızlık gibi ikili uluslararası antlaşmalara kıyasla (Soysal, 2000), uluslararası kapsam ve etkisinin çok daha geniş olması nedeniyle yüksek prestijli bir antlaşma olarak değerlendirilmiştir. Öte taraftan Montreux Antlaşması, Cumhuriyet'in 13 yıl içerisinde katettiği yolun da bir göstergesi olmuştur. Öyle ki 1923 Temmuzunda Lozan'da “*elleri nasırlı ve barut kokan delegeler*” yerine 1936 Montreux'de “*elleri toprak ve beton kokan delegelerimiz*” vardı (Belge, 21 Temmuz 1936, s. 1-2). Ayrıca Montreux, Cumhuriyet'in kurulduğu andan itibaren takip edilen dış politika ve gerçekleştirilen inkılaplar göz önüne alındığında ülkenin “*kendi dehasının öz malı olan metotlarla kazandığı ilk modern devlet zaferi*” olarak değerlendirilmiştir (Haber, 1937, s. 6). Bunların yanı sıra Montreux Antlaşması, ülke çapında büyük bir sevinç ve gurur meydana getirirken bunun en önemli sebeplerinden biri Cumhuriyet'in temelini meydana getiren Lozan Antlaşması'nda, ülkenin egemenlik hakkını kısıtlayan bir sorunun çözümlenerek, toplumda Misâk-ı Milli duygusunu uyandırması olmuştur. Bu duruma dair en dikkat çekici örneklerden biri Ercüment Ekrem Talû tarafından kaleme alınan makalede yer almaktadır. Lozan Antlaşması'ndan itibaren “*vatanî heyecanın ne olduğunu unutmuş gibiydik*” diyen Talû “*bugün 13 yaşını dolduran çocuklarımız, yakın bir mâzide geçirdiğimiz coşkun sevinç günlerini anlattığımız zaman gözlerimizin içine hayretle bakıyorlar*” ifadelerini kullanarak, Montreux Antlaşması'nın hem bu heyecanı yeniden canlandırdığına hem de geçmişteki sevinç günlerinin yeniden hatırlandığına şöyle değinir; “*Meğer gönüllerimiz, coşmağa ne kadar teşne imiş. İçimizdeki yurd sevgisi saflığını, samimiyetini, şiddetini nasıl da muhafaza ediyormuş! Montrö zaferinin haberi*

---

¹Benzer içeriğe sahip bir haber için bkz. Önderlerimizin İstiklâl harbinden, Lozandan, İçtimaî İnkılaplardan, Beynelmîlel Dostluklardan Sonra, Bir de Büyük Siyasî Muzafferiyeti. (Haber, 19 Temmuz 1936, s. 1).

memleket ufuklarında dalgalanır dalgalanmaz, büyük millet, engin bir deniz gibi coştı” (Talu, 22 Temmuz 1936, s. 2).

Bu noktadan hareketle, çalışmada ele alınan örnekleri ve ileri sürülen argümanları daha sağlam bir zemine oturtabilmek için boğazlardaki idare sistemi ve boğazlardan geçiş statüsünün tarihsel gelişimine kısaca değinmek yerinde olacaktır. Türk Boğazları kavramı ilk olarak 1923 Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nde yer almakla birlikte, 1453 yılında İstanbul’un fethedilmesinin ardından günümüzde İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı olarak anılan üç deniz alanının tamamıyla Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetine girmesiyle ortaya çıkmıştır (Pazarcı, 2015, s. 276). Osmanlı Devleti’nin boğazlardaki tek taraflı hâkimiyeti 5 Ocak 1809 tarihinde İngilizlerle imzalanan Kale-i Sultaniye Antlaşması ile son bulmuş ve boğazlardan geçiş rejiminin ikili antlaşmalarla sağlandığı bir dönem başlamıştır. Bu dönem, 1841 yılında Londra Antlaşması’yla sona ererken sırasıyla imzalanan 1856 Paris Boğazlar Sözleşmesi, 1871 Londra Boğazlar Sözleşmesi, 1878 Berlin, 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes ve son olarak 10 Ağustos 1920 Sevr antlaşmalarıyla birlikte, boğazlardaki rejimin çok taraflı antlaşmalarla düzenlendiği bir süreç yaşanmıştır (Şener, 2014, s. 469; Doğru, 2013, s. 137-143; İnan, 1986, s. 7).

Boğazlardan geçişlere yönelik Cumhuriyet dönemindeki ilk düzenleme ise 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması’na ek olarak hazırlanan Lozan Boğazlar Sözleşmesi olmuştur (Boy & Başarır, 2020, s. 389-412). Bu sözleşmeyle Çanakkale ve İstanbul boğazlarıyla Marmara Denizi’ni kapsayan boğazlar bölgesinden barış ve savaş zamanlarında gerek deniz gerekse hava yollarında geçiş serbestisi ilkesi kabul edilmiştir. Bu serbestî, ticaret ve savaş gemilerine sağlanmış olup, Türkiye’nin savaştan taraf olması durumunda düşmana ait gemi ve uçakların geçişinin engellenebileceği ancak tarafsız devletlere ait gemilerin düşmana yardım etmemek koşuluyla boğazlardan geçebileceği şeklinde karar altına alınmıştır. Öte taraftan boğazların ve kıyıların silahsızlandırılması ayrıca boğazlardan geçiş denetiminin bir Türk temsilcisi başkanlığında oluşturulacak Boğazlar Komisyonu ile garantör devletlere bırakılmış olması, Türkiye’nin hâkimiyetini sınırlandırmaktaydı. Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya’dan oluşan bu garantör devletler, Milletler Cemiyeti tarafından kendilerine verilen boğazların silahsızlandırılması ve güvenliğinin sağlanması hususunda görevlendirilmişti. Ancak çok geçmeden Milletler Cemiyeti’nin bu misyonu, yaşanan gelişmelerle sekteye uğramış ve boğazlardaki rejimin garantör devletlere bırakılmış olması Türkiye için endişeler meydana getirmişti. Türkiye bu kapsamda boğazlardan geçiş rejiminin yeniden düzenlenmesine yönelik ilk

talebini 1933 yılında Londra’da düzenlenen Silahsızlanma Konferansı’nda ardından 1934 ve 1935 yıllarında Milletler Cemiyeti ve Balkan Antantı’ndaki toplantılarda gündeme getirmiş fakat bu talepler bir karşılık bulamamıştır. Ancak bu konudaki kararlı tutumunu devam ettiren Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesinde konjonktürün de lehine olduğunu düşünerek 11 Nisan 1936 tarihinde konunun yeniden görüşülmesi için Lozan Boğazlar Sözleşmesi’ni imzalayan devletlere birer nota göndermiştir (Atabey, 2013, s. 20-21; Soysal, 1999, s. 310). SSCB, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Fransa ve İngiltere, Türkiye’nin teklifini olumlu karşılamış ve bu hususta 22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre’nin Lozan şehri yakınlarındaki Montreux’de bir konferans toplanmıştır. Yaklaşık olarak bir ay boyunca devam eden görüşmelerin ardından 20 Temmuz 1936 tarihinde Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır (Olçay & Meray, 2020, s. 21-422). İmzalanan bu sözleşme ile Türkiye, boğazların her iki yakasını silahlandırma ve boğazlarda askerî kuvvet bulundurma hakkını elde etmiştir. Sözleşme uyarınca boğazlar, Türkiye’nin tarafsız olması halinde savaş sırasında muharip devlet gemilerine kapatılacak olup, taraf olması halinde ise gemilerin geçişi Türkiye’nin inisiyatifine bırakılmıştır². Böylece Türkiye, Lozan Antlaşması’nda çözümlenemeyen ve ülkenin egemenlik haklarını sınırlandıran bir sorunu ortadan kaldırmıştı (Erol, 1936).

1. Montreux Antlaşması’yla Çanakkale Şehit ve Gazilerine “Ödenen Manevi Borç”

Montreux Antlaşması’nın imzalanmasının ardından dönemin basınında yer alan haberlerin büyük bir kısmında, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin itilaf bloğuna karşı kara ve deniz muharebelerinde mücadele ettiği ve Türk ordusunun büyük bir zafer kazandığı Çanakkale Savaşları’na atıfta bulunulduğu görülmektedir. Antlaşmanın imzalandığına dair gelen haber, yurt çapında olduğu gibi Çanakkale’de de büyük bir coşku meydana getirmiştir. Türk ordusunun Çanakkale Boğazı’na konuşlanmak için şehre geleceği öğrenildiğinde ise bu coşku bir kat daha artmıştır. Çanakkale’de yapılan kutlamaların yanı sıra ordunun şehre girişi sırasında düzenlenen tören, mutluluk ve hüznü dolu sahnelerin bir arada yaşanmasını sağlamıştır.

Gazete muhabirleri yapılacak merasimler nedeniyle Çanakkale’ye gönderilmiş ve şehirde yapılan törenlerle halkın yaşadığı sevinç yakından takip etmiştir. Çanakkale’de bulunan gazeteciler, şehirde yapılan merasimlere dair sadece bir gün içerisinde 41.000 kelimelik telgraf

---

² Boğazlardaki yeni rejimi belirleyen Montreux Antlaşması, 30 Temmuz 1936 tarihinde TBMM’nin gündemine gelmiş ve ertesi gün görüşülerek tasdik edilmiş, 5 Ağustos 1936’da Resmi Gazete’de yayınlanmıştır, bkz. *Resmî Gazete*, S. 3374, 7 Teşrinievvel 1936, s. 7025-7031; “Boğazlar Mukavelesinin Metni”, *Son Posta*, S. 2143, 20 Temmuz 1936, s. 7-8.

çekmişlerdir (Son Posta, 23 Temmuz 1936, s. 10). Çanakkale halkı, kutlamalara ışıklandırılan Cumhuriyet Meydanı'nda başlamış, burada oyunlar oynamış ve türküler söylemiştir (Uzun, 2017, s. 405).

General Hüseyin Hüsnü Bey, beyaz bir atın üzerinde Bayramiç'teki fırkasıyla birlikte Çanakkale'ye giriş yaptığı sırada bir yandan kurbanlar kesilirken (Son Posta, 22 Temmuz 1936, s. 1) diğer yandan şunlar yaşanıyor: *“ak sakallı ihtiyarlar, belleri bükülmüş şehit anaları generalin atının üzengilerini öpüyorlar, ağlıyorlardı. Sevinçten coşan Çanakkaleliler, süvarileri serpentine, konfetiye, çiçeğe ve buseye boğmak için atlar ve top arabaları altında ezilmekten bile yılmıyorlardı”*. Halk, ordu ile birlikte yürüyor, Çanakkale gazileri gözyaşları içerisinde orduya selam duruyor, Musevi vatandaşlar adına Raşel isimdeki çocuk Generale bir buket çiçek veriyordu. Yürüyüş sırasında *“elli yaşlarında bir kolu kesik ve bir ayağı sakat bir Çanakkale gazisi kendisini generalin atının ayaklarının altına attı ve kumandanın süvarilikteki yüksek mahareti sayesinde muhakkak bir ölümden kurtuldu”* (Akşam, 22 Temmuz 1936, s. 1). Bu malûl gaziye *“neden yaptın?”* diye sorduklarında şu cevabı vermişti; *“Bana bu günü gösteren milletime kurban olmak istedim. Ne çıkar?”*. Türk ordusunun Çanakkale'ye gireceğini haber alan *“en uzak yerlerden, dağ taş aşarak koşup gelen”* binlerce kişi bu sahneye tanıklık etmişti. Fakat bu binlerce kişinin çarpan tek bir kalbi vardı; yaşayan, inanan ve coşan bu kalbin beslendiği tek kaynak ise Atatürk'tü. Çanakkale sahillerinde toplanan halk, Yavuz zırhlısının donanmaya eşlik ettiğini öğrendiğinde, gemiyi beklemeye başlamış ve *“ufukta dumanını sezer sezmez çılgnlaşmıştı”*. Kayık, sandal ve mavnalarla denize açılabilenler gemiye yaklaşarak onu öpmeye çalışmışlardı (Talu, 22 Temmuz 1936, s. 2).

Akşam gazetesi muhabirinin aktardıklarına göre *“Binlerce köylü kadını ve ihtiyarlar generalin atını öpüyorlar, askerlerimize sarılıyorlardı. Yollarda şehit anaları hüüngür hüüngür ağlıyorlar, tahta bacaklarını sürükleye sürükleye generalin atına yaklaşan eski Çanakkale gazileri ağlayarak selâma duruyorlardı”* (Akşam, 22 Temmuz 1936, s. 1). General Hüseyin Hüsnü Bey ise *“Ömrümde bu kadar heyecan duymadım”* diyerek duygularını ifade ediyordu (Son Posta, 22 Temmuz 1936, s. 1). Ordunun toplandığı Cumhuriyet Meydanı'nda iğne atılsa düşecek yer yoktu ve yer bulamayanlar meydanın kenarındaki evlerin çatılarına hatta bacalarına çıkmışlardı. İzmir'den ve Eskişehir'den gelen harp tayyareleri, meydanın üstünde uçarken halk bando ile birlikte marşlar okuyordu. Askerlere buzlu gazoz ve süt ikram ediliyordu (Son Posta, 22 Temmuz 1936, s. 7). Yeni Asır gazetesinin haberine göre Çanakkale, üç gündür büyük şenliklere ev sahipliği

yapmaktaydı. Yapılan hazırlıklara büyük bir ilgi gösteren Çanakkale halkı arasında şehit yakınları da bulunmaktaydı. İhtiyar bir baba, Haber gazetesi muhabirine şöyle demişti; “3 *Evlâdımı Çanakkalede şehit verdim. Türk askerini orada görmek için torunlarımla beraber geliyorum*” (Haber, 20 Temmuz 1936, s. 1).

Şenliklerin ardından Çanakkale Savaşları'nın meydana geldiği alanlar ziyaret edilmiştir. Şehirde bulunan heyetler 23 Temmuz 1936 günü Anafartalar'a giderek Mehmet Çavuş Abidesi'ne çelenkler bırakmış, “*Burada binlerce köylü ve bilhassa şehit aileleri hazır bulunmuş, ateşli söylevler verilmiştir. Bundan sonra İngiliz ve Fransız mezarlıkları da ziyaret edilerek çelenkler konulmuştur*”. Mehmetçik Abidesi önünde gazilerin “*kahramanlık destanı olan harp hatıralarını nakletmeleriyle*” Çanakkale Muharebeleri, Montreux Antlaşması'yla birlikte yeniden ve derinden hatırlanmış, halk bu hatıraları can kulağıyla dinlemiştir. Törende bulunan ve Çanakkale Savaşları sırasında gözlerini kaybeden bir gazi ise yanındakilere şöyle seslenmişti; “*Götürün beni, arkadaşlarımin mezarını öpeyim...*”. Gazinin, şehitlere ait mezar taşları üzerine gözyaşları dökerek kapanması burada bulunanların çoğunu ağlatmıştır (Yeni Asır, 24 Temmuz 1936, s. 1)³.

Çanakkale'de yapılan törenler, Montreux Antlaşması'nın kamuoyunda Çanakkale Savaşları'nın yeniden hatırlandığını ve bu ikisi arasında sıkı bir bağ kurulduğunu göstermektedir. Montreux'de elde edilen siyasî zafer ile Çanakkale Savaşları'nda elde edilen askerî galibiyetin tamamlandığı ve böylece burada yatan şehitlerin huzura kavuştuğuna yönelik ifadeler sıklıkla ileri sürülmüştür. Benzer bir ilişkiyi Meliha Avni Hanım, İstanbul'da verdiği bir nutukta şu ifadelerle aktarmıştır; “*Huzur içinde uyuyun, mukaddes şehidler.. Huzur içinde uyuyun, mukaddes şehidlerimiz.. Kapadık artık Çanakkalemizi, kapadık artık yurdumuzun kapısını. Bu kapı önünde türkün yiğit ve namlı çocuklarının bükülmez kolu ve dünyaya örnek Atatürk'ümüzün azmi vardır*” (Ulus, 24 Temmuz 1936, s. 6). Yalova köyünden gelen “*şehit anası, beli bükük Hanife*” ise oğlunun şehit olduğu yerde ateş yakmış, lokma pişirip, etrafını çevirenlere bir taraftan lokma ikram ederken, diğer taraftan da ağlayarak şöyle demiştir; “*Ne mutlu bugünlere erenlere*” (Haber, 20 Temmuz 1936, s. 1)⁴.

Haber gazetesi yazarı Murad Sertoğlu'nun kaleme aldığı makalede de bu vurgunun izleri açıkça görülmektedir. Yazar, makalesinde Çanakkale Boğazı'nın 30 Ekim 1918 tarihli Mondros

³ İstanbul'daki merasimlerde Edirnekapı Şehitliği'nde defnedilmiş olan Çanakkale şehitlerinin kabirlerine de çelenkler konulmuştur, bkz. (Akşam, 20 Temmuz 1936, s. 1).

⁴ Ankara'da yapılacak merasim programında, şehit annelerinin kabileler halinde başkente gelmesi de bulunmaktadır, bkz. (Haber, 20 Temmuz 1936, s. 1).

Mütarekesi'yle itilaf devletlerinin işgaline girişinden⁵ Montreux Antlaşması'na kadar uzanan bir bağ kurmuştur, “*Mehmet orada ölürken anasını düşündü. Ahmet orada can verirken Eminesi gözünün önüne geldi. Hasan orada gözlerini yumarken Tosunla Fatoş'u hatırladı. Tosun bugün 22 yaşında ve askerdir. Babası yanık Çanakkale türküsünü söyliyerekten canını vermeğe giderken, uzun uzadıya gözlerine bakmıştı. O, bunu çok güzel hatırlıyor. Babası bu bakışlarla ona şöyle demişti; “Öleceğim toprakları koru! Yurdumuzun harimine sokulacak el ancak buradan girebilir”.* Yazara göre Tosun, babasının bu vasiyetini tam 18 yıl sonra Montreux Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte yerine getirebilmişti. Türk ordusunun Çanakkale Boğazı'na hâkim olmadığı bu süreçte, “*orası yurdumuzdan hayır etimizden, göğsümüzden koparılmış bir yerd*” ve nihayetinde yüreğimizin Çanakkale'ye olan 18 yıllık hasreti Montreux Antlaşması'yla sona ermişti. “*Çanakkale ince belli bir kız olsa, ona karşı bir tükenmez aşkımız olsa, bu kadar sabır az mı? On sekiz yıl bekledik. Bu bekleyiş sonsuz aşkımızın delili sayılamaz mı?*”. Makale şu sözlerle sona ermektedir; “*Dinleyin bak! Buradan kopup gelen rüzgârlar ne konuşuyor: Çanakkale dünyada kuvvet ve haksızlığa karşı koymuş biricik yerdir. Böyle olmakta devam edecektir*” (Sertoğlu, 20 Temmuz 1936, s. 1).

Montreux Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte kamuoyu tarafından yeniden gündeme gelen Çanakkale Savaşları, gerek dönemin kumandanlarına ait hatıraların gazetelerde tefrika halinde yayınlanması (Tan, 21 Temmuz 1936, s. 1) gerekse gazete muhabirlerinin savaş alanlarında incelemelerde bulunarak kaleme aldığı yazılarla ön plana çıkarılmıştır (Tan, 21 Temmuz 1936, s. 7). Tan Gazetesi “*Büyük Önderin Boğazları İkinci Defa Kurtarışı Birinci Kurtarışın Heyecanlı Safhasını Hatıra Getiriyor*” ifadeleriyle, Atatürk'ün Ruşen Eşref'e verdiği mülakatı “*Atatürk Çanakkale Muharebesini Anlatıyor*” başlığı altında yayınlamaya başlamıştır (Tan, 21 Temmuz 1936, s. 6). Montreux Antlaşması, dönemin gazetelerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın geçmişinde yer etmiş önemli olaylar ve kurucu değerlerle birlikte anılırken, bu çerçevede Çanakkale ve özellikle Mustafa Kemal'in Çanakkale'yi yeniden kurtarışı ifadelerine sıklıkla yer verilmiştir.

Abidin Daver kaleme aldığı makalede benzer düşüncelere sahip olduğunu ifade etmiştir. Çanakkale Savaşları'nı “*250.000 şehit ve gazi Türkün kanıyla yazılmış bir yiğitlik destanı, bir*

---

⁵ Mondros Mütarekesi'nin 1. maddesinde belirtilen, “*Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması; Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin Müttefiklerce işgal edilmesi*”, hükmü uyarınca boğazlar, İtilaf Devletleri'nin denetimine girmiştir, bkz. (Soysal, 2000, s. 12).

kahramanlık tarihi” olarak belirten Daver, bu zaferi 55.000 şehidin kemikleri üzerinde yükselen bir fedakârlığın ve yurt sevgisinin göstergesi olarak yorumlamakta ve sözlerine şöyle devam etmektedir “*Ve nihayet Çanakkale Atatürk demektir*”. Bu noktadan itibaren Atatürk’ün Çanakkale’de dört zafer elde ettiğinden bahseden yazar, bu zaferleri sırasıyla şöyle açıklamaktadır. Mustafa Kemal, Çanakkale’deki ilk zaferini Arıburnu’nda kendisinden 36 kat üstün düşman kuvveti karaya çıktığı zaman “*yani her Türk neferine 36 Anzak hücum ettiği zaman cephanesiz kalıncaya kadar çarpıştıktan sonra geri çekilen cesur askerlerine cephaneniz kalmadıysa süngünüz var diyerek kahraman 57. Alayla*” birlikte kazanmıştır. Yazar, Mustafa Kemal’in Çanakkale’de kazandığı ikinci zaferi ise şu şekilde ifade etmektedir; “*65.000 düşman askerinin karşısındaki 4.000 Türkün arkasında bir kale gibi duran genç kumandan, zayıf mevcutlu yorgun fırkalarını taarruza ve hücumu sevk ederken size taarruz etmediği değil ölmediği emrediyorum diyerek 9 ve 10 Ağustos 1915*” tarihinde elde etmiştir. Mustafa Kemal, Çanakkale’deki üçüncü zaferini 1922’de, Başkumandanlığı altında Dumlupınar zaferini kazanan Türk ordusunu, Lloyd Curzon’un tehditlerine rağmen Çanakkale’ye soktuğu zaman kazanmıştır (Cumhuriyet, 20 Temmuz 1936, s. 1). Montreux Antlaşması ise Mustafa Kemal Atatürk’ün Çanakkale’de kazandığı dördüncü ve son zafer olarak değerlendirilmiştir (Daver, 20 Temmuz 1936, s. 1, 3). Ercüment Ekrem Talû da Abidin Daver ile aynı düşüncelere sahipti. Talû, Atatürk’ün kurduğu Türk ordusu ve taze kan aşıladığı Türk milletinin Çanakkale’yi her zaman müdafaa edeceğini ve oradan hiç kimseyi hiçbir zaman geçirmeyeceğini belirtirken sözlerini şu şekilde tamamlamıştır; “*Atatürk Çanakkale’yi bir daha kurtarmıştı*” (Talu, 22 Temmuz 1936, s. 2). Montreux Antlaşması’nın imzalanmasının ardından Çanakkale’de yapılan törenlerde ön plana çıkan aktörlerin başında hiç şüphe yok ki gaziler yer almaktadır. Gazetelerde yayınlanan haberler incelendiğinde, gazilerin tören alanına büyük bir sevinç ve duygusallık içerisinde katıldığı, şehre giren Türk ordusunu gözyaşları ile karşıladığı ve savaş sırasında şehit olan arkadaşlarının mezarlarını ziyaret ettikleri anlaşılmaktadır. Tan gazetesinde yer alan habere göre, Çanakkale civarındaki köyünde ölüm döşeğinde yatan malûl gazinin Türk askerinin boğaz sahillere gireceği haberini aldığı anda yaşadığı sevinci “*hiç kimse hayal dahi edemezdi*”. Bu gazinin “*kırık vücudunda sönen hayat ışığı birden bire parlamış ve son bir mukaddes arzu*” olarak çocuklarına “*beni oraya taşıyınız gözümle göreyim*” diyerek yalvarmıştır. Gazi bu emeline ulaşamayacağını anlayınca son sözleri şu olmuştur; “*Bari beni onların geçtiği yol üzerine gömün*”. Benzer hislere sahip bir diğer malûl gazi ise “*bu şanlı vazifeyi gördükten sonra ölümü büyük bir zevk bilmıştır*”. “Ödenen Borç” başlığı ile yayınlanan makalede,

Çanakkale'deki gazilerin Montreux Antlaşması'na karşı gösterdikleri sevinç ve ilginin nedeni şu ifadelerle açıklanmaktadır, “*Bu malûl gaziler nazarında Boğazlar muvaffakiyeti, kendilerine ve toprak altındaki silah arkadaşlarına karşı son bir manevi borç taksitinin ödenmesi demektir*” (Tan, 23 Temmuz 1936, s. 1). Çanakkale'deki törenlere iştirak eden bir başka hasta gazi ise sedye içerisinde geldiği merasim alanında yapılan tezahürat ve töreni gördükten sonra bütün tesellisini almış ve muradına ermiş bir insan olarak sedye içinde gözlerini hayata yummuştur (*Anadolu*, 22 Temmuz 1936, s. 1). Gözlerini kaybeden bir gazi ise yakınlarına şu ifadelerle yalvarmıştır; “*Allah aşkına götürün beni arkadaşlarımın mezarlarına, bu mübarek günde öpeyim!*” (Son Posta, 23 Temmuz 1936, s. 1). Ercüment Ekrem Talû kaleme aldığı bir diğer yazıda, Atatürk'ün milleti “*yücelerden yücedir*” diyerek bu söylemini Çanakkale'deki törenlere katılan bir gazi üzerinden örneklendirmektedir. Türk ordusunun boğazlara gireceği haberini aldıktan sonra gözleri sevinçten yaşarıp dudakları titremeye başlayan bir gazi, Çanakkale'ye gitmek istediğini yanındakilere söylediğinde “*Gidemezsin! Halin yok*” cevabını almıştır. Bu cevap üzerine sağlam kalan tek ayağı üzerinde direyerek “*Bizim askerin oraya tekrar girdiğini göreceğim. Ben bugüne kadar onun için yaşadım. Eğer götürmezseniz, uğrunuza akıttığım kan sizlere helâl olmasın*” demiştir. Bunun üzerine “*bu aslan yürekli Türk*” bir sedyenin üzerine yatırılarak 42 kilometrelik zorlu bir yolculukla Çanakkale'ye götürüldüğü sırada “*o mukaddes yere kavuşurken*” son nefesini vermiştir (Talu, 22 Temmuz 1936, s. 2). Çanakkale'de bulunan Gezgin Hakkı Süha Bey, aynı konuya değinen bir diğer yazar olmakla birlikte bu vurguyu Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçişine değin uzatmakta ve Çanakkale'nin yüzyıllardır bir Türk yurdu olduğunu şu şekilde belirtmektedir; “*Bana öyle geliyor ki Çanakkale'ye giren orduyu ilk selamlayanlar, Gelibolu'da yatan şehitlerdir ve bunların en ön safında Süleyman Paşa ile Namık Kemal'in ruhları alkış tutuyor*” (Haber, 21 Temmuz 1936, s. 3). Son Posta gazetesi için bir boğazlar tarihçesi hazırlamaya başlayan Reşat Ekrem Koçu, mitolojik dönemlerden Montreux'ya kadar geçen süreci edebî bir dille kale almış ve başlığın altında şu ifadelerle yer vermiştir “*Ve o söyledi ben yazdım, Bugün Montrö MukaveleNamesi, Çanakkale müdafasında şehit olan Mehmetçiğin hatırasına konmuş bir zafer çelengidir*” (Koçu, 23 Temmuz 1936, s. 8).

2. Lozan'ı İkmal Eden Bir Antlaşma Olarak Montreux

Abidin Daver, Montreux Antlaşması'nı “13 Yıllık Bir Ayrılıktan Sonra Ebediyete Kadar Sürececek Bir Kavuşma” başlığını verdiği bir makalede değerlendirmiştir. Yazarın başlık tercihinden de anlaşılacağı üzere Montreux Antlaşması'nı konu edinen makale, Lozan Antlaşması'nın

imzalandığı tarihi başlangıç noktası olarak kabul etmektedir. Daver, Montreux Antlaşması'nın imzalandığı günü şu ifadelerle açıklamıştır; “Bugün 13 senelik hasretlilerin kavuşma günüdür. Onlar, Türk ordusuyla Boğaz kıyıları, Osmanlı Türklerinin Çanakkale Boğazı'na hâkim oldukları günden beri altı asırdır hiç birbirlerinden ayrılmamışlardı. Onun içindir ki 1923'ten 1936'ya kadar süren on üç yıllık hasretin hicranı çok acı ve çok uzun oldu. Fakat işte nihayet bugün tekrar birbirlerine kavuşuyor, gene birbirleriyle kucaklaşıyorlar. Türk süvarilerinin atları gene Menderesin ve Kocaçay'ın sularından içecekler, Türk piyadeleri 55.000 kahramanın baştanbaşa bir Türk şehitliği haline koyduğu Gelibolu yarımadasında o mütevazı şehit Mehmetçik abidesini tavaf edecekler. Boğazın mavi suları kıyısında 13 senedir küskün ve dertli uyuyan o eski tabyalar yeni Türk toplarıyla son sistem Türk toprakları da o gazi tabyalarla sarmaş dolaş olacaklar. 13 yıllık bir ayrılıktan sonra ebediyete kadar sürecek bir kavuşma...”. Yazar Çanakkale Savaşları, Lozan ve Montreux Antlaşması arasında “mukadderatın bir cilvesi olduğunu düşünmektedir”. Öyle ki 21 yıl önce Çanakkale Boğazı'nın bataryaları koca bir donanmayı perişan etmiş, 18 Mart günü 150 eski model Türk topu, tam 506 adet son sistem gemi topunu yenmiştir. O mağlup donanmanın sahipleri, sekiz sene sonra, 1923 Temmuzunda Lozan'da imza edilen boğazlar mukavelenamesiyle 18 Mart 1915 mağlubiyetinin adeta intikamını almışlar, 38'lik toplarıyla yıkamadıkları istihkâmlarımızı kalemleriyle yıkmışlardı. “İşte o vakitten beri 13 sene geçti. Boğaz tabyalarındaki topları dinamitle berhava ederek çekilen ve bunu mukavelename ile de ebedileştirmek isteyenler, şimdi tekrar Lozan'ın kapı komşusu Montreux'de ve gene bir temmuz gününde, Boğazların tekrar tahkimini kabul ediyor yıktıklarını yapıyor, kırdıkların tamir ediyor; tükürdüklerini yalıyorlar. Türk, gene tarihin seyrini değiştiren bir zafer kazandı” (Daver, 21 Temmuz 1936, s. 1-2).

Lozan Antlaşması, Montreux Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte dönemin basınında ve kamuoyunda sıklıkla gündeme gelen bir konu olmuştur. Nitekim Montreux Antlaşması, boğazların tam anlamıyla Türk hâkimiyetine girmesini sağlamış, böylece Montreux'nün Lozan'ı tamamlayan bir antlaşma ve siyasî bir zafer olduğu sıklıkla belirtilmiştir. Ercüment Ekrem Talû, Son Posta gazetesinde “Lozan'dan Sonra Montrö” başlığıyla kaleme aldığı makalede iki antlaşma arasındaki ilişkiye geniş bir yer ayırmıştır. Talû'ya göre Montreux Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte “artık milli hudutlarımız içinde sükûn ve emniyetimizi tehdit edecek hiçbir vaziyet” kalmamıştı. Nitekim antlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren “Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının, Lozan muahedesi uyarınca tâbi buldukları hususi şartlar filen kalkmış, tarihe mal olmuştur”. Yazara göre Lozan'ı imzalayan hükûmet, “onu şimdi Montrö ile tamamlamıştı”. Montreux Antlaşması'nı

Atatürk'ün gösterdiği yolda samimiyet ve dürüstlük ile yürüyen İsmet İnönü ve arkadaşlarının bir başarısı olarak değerlendiren yazar, bu siyasî zaferden her Türk vatandaşının büyük bir kıvanç duyduğunu belirtmekte ve sözlerine Lozan Antlaşması'nın imzalanma süreci ve önemiyle devam etmektedir. Talû, Lozan Antlaşması'nın 13 yıl önce tarihin kaydedebileceği en çetin şartlar içerisinde müzakere edilerek imzalandığını belirtmiştir. Türk ordusu Milli Mücadele'yi kazanmış olsa da “*sırtımızda Mondros Mütarekesi'yle, Sevr Antlaşması'nın ezici ağırlığını taşıyorduk. Bizimle pazarlığa girişen milletlerin gönüllerinde kin ateşi henüz alev alev yanıyordu*”. Fakat tüm bu olumsuz şartlara rağmen savaş sonrasında imzalanan barış antlaşmaları içerisinde en şerefli ve kazançlı olanı bize aitti. Dolayısıyla Lozan Antlaşması'nın neticeleri “*gerek tarih bakımından, gerek inkılâp bakımından ölçülemeyecek kadar yüksektir*”. Yazar, daha sonra Lozan Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'nin en parlak devirlerinde imzalanan diğer antlaşmalarla karşılaştırmış ve şu çıkarımlarda bulunmuştur; “*görülecektir ki, bir takım zâhiren izzeti nefis okşayıcı, fakat haddizâtında değersiz cemilelere mukâbil imparatorluğun hukuku hükümrânisini ve mülkî tamâmiyetini baltalayan birçok ahkâmı ihtiva etmektedirler. Hâlbuki Lozan böyle değildir. Lozan en kâti, en sârih, en tamam ve en yüksek istiklâl vesikasıdır*”. Her ne kadar Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra “*bazı müfrit vatanperverlerle beraber, bazı hasut insanlar*” antlaşma şartlarını beğenmemişler, Lozan'ın “*kusurlu ve noksan olduğunu iddia etmiş*” olsalar da yazar bu düşünceye sahip olanları ortadaki hakikati göremeyen ya da görmek istemeyen kişiler olarak değerlendirmiş (Talu, 20 Temmuz 1936, s. 1, 3) ve şu şekilde eleştirmiştir; “*Lozan'ı yapanlar davamızın esasını kurtarabilmek için teferruatta uysal davranmaya, fedakârlıkta bulunmaya mecburlardı*”. Bu fedakârlıklardan biri de boğazlar hakkında olmuş ancak Montreux Antlaşması, bu noktadaki eksikliği tamamıyla ortadan kaldırmıştı (Talu, 20 Temmuz 1936, s. 4).

Falih Rıfıkı Atay da Montreux ile Lozan antlaşmaları arasında bağ kuran yazarlardan biridir. Atay'a göre Lozan ve Montreux, Türklerin uzun zamandan beri Avrupa devletleri ile eşit bir şekilde masaya oturduğu iki önemli antlaşmadır. Türkiye, Lozan'da büyük bir zafer kazanmış, Montreux'de ise Lozan'daki vaatlerini yerine getirmekle birlikte, “*milletler arasında medeniliğini ve barışçılığını*” ispat etmiş bir devlet kimliği elde etmiştir. “*Lozan'daki itibarımız zaferin, Montreux'deki itibarımız inkılâp rejiminin eseridir. Nihayet ikisi de bizi, Atatürk'ün adını minnetle anmaya sevk ediyordu*” (Atay, 20 Temmuz 1936, s. 2).

Montreux Antlaşması'nın imzalanmasının ardından 21 Temmuz günü İstanbul'da yapılan törenlerden biri de İstanbul Üniversitesi konferans salonunda gerçekleştirilmiştir. Töreni İstanbul

Üniversitesi Rektörü Cemil Bilsel açmıştır. Rektör, konuşmasına “*Yüreğimin taşan büyük sevincini söylemek için kürsüye çıktım. Bu sevinç Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin barış yoluyla kazandığı zaferin sevincidir*” ifadelerini kullanmıştır. Konuşmasında Mondros Ateşkes Antlaşması’na göndermede bulunan Rektör, Türk askerinin temiz kanı ile yıkanmış boğazların 18 yıldan beri orduya hasret çektiğini Montreux Antlaşması’nın imzalanmasıyla birlikte bu hasretin sona erdiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 22 Temmuz 1936, s. 1). Çanakkale şehitlerine, yurdun dört köşesinde “*bizi bugünlere eriştirmek için can verenlere milletin saygısını sunan*” Rektör, konuşmasını Lozan ve Montreux arasındaki ilişkiye değinerek şu ifadelerle sonlandırmıştır; “*Montrö Lozan’ın Türkleştirdiği Boğazlarda Türklüğü ebedileştirmiştir*” (Cumhuriyet, 22 Temmuz 1936, s. 7).

Tan gazetesi “Montrö Zaferi Kutlu Olsun” başlıklı yazıda “*İstiklal savaşından sonra Lozan’da elde ettiğimiz zafer, Montrö’deki rejim zaferi ile tamamlandı*” ifadelerini kullanmıştır (Tan, 21 Temmuz 1936, s. 1). Ulus gazetesi yazarı Kemal Ünal, “Lozan-Montrö” başlığını verdiği makalede iki antlaşma arasında sıkı bir bağ kurmaktadır. Yazar, bu bağı ilk olarak Lozan Antlaşması’nın yıldönümünü “*Montrö zaferinin sıcak heyecanı içinde kutluyoruz*” diyerek kurmaktadır. Nitekim Lozan 24 Temmuz, Montreux ise 20 Temmuz günü imzalanmıştı ve iki antlaşmanın yıldönümleri birbirlerine oldukça yakındı. Ünal, Montreux ve Lozan günlerinin birbirlerine olan yakınlığını tesadüfün bir eseri olarak yorumlasa da bu durumu “*kıymet ve kuvvetlerindeki beraberliğe ve birliğe çok yakışan*” bir şey olarak değerlendirerek iki antlaşmanın da birbirlerinden ayrı düşünülemeyeceğini şu şekilde ifade etmiştir; “*Her yıl birinin taze heyecanı içinde diğerini kutlamakta her nesil ayrı bir zevk duyacaktır*”. Yazar ayrıca boğazlardaki emniyet sorununun Lozan’daki uyanık Türk kahramanlığı ile Montreux’de çözüldüğünü belirtmektedir. Öte taraftan “*yurdun geniş sevinci, bu hâdise sebebiyle, milletlerarasında Türkiye’ye olduğu kadar dünya sulhuna da hürmet gösterilmiş olmasındandır. Boğazlardan geçmek işinde, medeni âlemin bir dostluk çevresi yapması; onun içinde en lâyük yeri alan Türkiye için şüphesiz bahtiyarlıktır*”. Yıllardan beri ülkenin emniyeti huzur ve refahı için çalışan yurttaşların, Anafartalar, Dumlupınar, Lozan ve son olarak Montreux ile birlikte “*her şeyi kurtaranların yüce varlığına kendini çoktan*” adadığını ifade eden yazar, bu bağlılığın Lozan ve Montreux gibi günlerde çok daha geniş bir şekilde ifade edilmesi gerektiğini belirtmektedir (Ünal, 24 Temmuz 1936, s. 1).

“Montrö Zaferinin Yurdda Akisleri” başlığı altında “*memleketin dört bucağından sevinç telgrafları geliyor*” ifadelerine yer veren Ulus gazetesi birçok şehir ve ilçeden gelen telgrafları yayınlamıştır. Sürmene’den Şarbay, Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı, Gençler ve Spor Kulübü ile

ticaret mümessillerinden gelen telgraf, sadece gazeteci ve yazarların değil halkın da Lozan ve Montreux arasında benzer bir ilişki kurduğunu göstermektedir; “*Lozan zaferini tamamlayan Montrö Antlaşması bizlere büyük sevinç vermiştir. Ulusun yüksek tezahüratı dolayısıyla şükran duygularımızı candan sunarız*” (Ulus, 24 Temmuz 1936, s. 4). Yine Büyükkada’dan Adalar Kaymakamı, Cumhuriyet Halk Partisi Adalar Başkanı, belediye mümessili ve Gençler Birliği’nden gelen telgrafta da bezer ifadeler yer almaktadır; “*Lozan eserini Montrö’de yücelterek bitiren şuurlu çalışma ve yüce önderden hız alan ulusun ve ona dayanan partimizin en temiz bayramını kutlarız*” (Ulus, 23 Temmuz 1936, s. 3). Şarköy’den gelen telgrafta ise “*Lozan antlaşmasında zincirleri koparılan boğazlarımızın Montrö’de alınan kilitlerle tekrar kapatılmasından ve yurdumuzu bir daha erkinlik yücelerine kavuşturduğumuzdan dolayı derin minnetlerimizi sunarız*” (Ulus, 22 Temmuz 1936, s. 4). Bozdoğan’dan iletilen telgrafta da “*Lozan antlaşmasının boğazlara ilgili rejimini Montrö’de erginlik ve güvenimize sağlayacak bir duruma yönelten ve uluslararası siyasetinde egemenliğimizi acuna yayan Ulu Önderimiz Kemal Atatürk’e ... bütün ilçemiz halkı namına derin saygılarımızla kutlarız*” ifadelerine yer verilmiştir (Ulus, 23 Temmuz 1936, s. 3).

Neşet Halil Atay, Türk diplomatlarının Montreux Antlaşması’nda elde ettiği başarıya değinirken alınan sonucu Türk diplomasi tarihinde Lozan’ı takip eden büyük zaferlerden biri olarak değerlendirmiş ve bu başarıyı elde edenleri alkışlamanın bir borç olduğuna değinmiştir (Atay, 26 Temmuz 1936, s. 1). Necip Ali Küçükaka, Montreux Antlaşması’nı Lozan Antlaşması üzerinden değerlendirerek İsmet İnönü’nün boğazlar hakkındaki sözlerini hatırlatmaktadır. İsmet İnönü, Lozan Antlaşması’nın ardından “*Lozan eserinin içinde bir noksan gibi duran boğazlar işinin de en müsait bir günde milli hâkimiyetimize uygun bir şekilde halledileceğine*” dair söz vermişti. 13 yıl önce verilen bu söz, Montreux Antlaşması’nın imzalanması ile yerine getirilmiş ve bu antlaşma “*Türk diplomasisinin yüksek dirayetinin güzel bir numunesi*” olmuştur. Küçükaka, makalenin sonunda bu iki antlaşma arasındaki ilişkiyi “*Lozanda ölen şark meselesinin kadavrası Montrö’de kül edilmiştir*” ifadeleriyle açıklamıştır (Küçükaka, 29 Temmuz 1936, s. 1).

Dönemin gazeteleri Montreux görüşmelerinin başladığı andan itibaren, konuya yoğun bir ilgi göstermiştir. Yunus Nadi, görüşmelerin devam ettiği sırada, 28 Haziran 1936’da, “*Montrö Lozan’ı İkmal Ediyor*” başlıklı bir makale kaleme alarak söz konusu iki antlaşmanın birbirlerini tamamlayan bir yapıda olduğunu ileri sürmüştür. Yunus Nadi, yazısına “*Türk tarihinde Lozan’ın mevki büyüktür*” ifadesiyle başlamış ve Başkumandan Atatürk’ün önderliğinde kazanılan İstiklâl Harbi’ne ve sonrasına değinmiştir. Yazara göre Türk milleti sadece İstiklâl Savaşı’nı kazanarak

başarılı sayılamazdı, “*imparatorluğun yapamadıklarını da yapmayı daha doğrusu bozduklarını da düzeltmeyi göze alarak kendisine tam ve kâti bir istiklal sağlamalıydı. Bu maksat uğrunda Sevr’i yıkmak da kâfi değildi. Ondan daha ileri giderek kapitülasyonları kaldırmak lazımdı*”. Bu noktada Türk milletini gerçek başarıya ulaştıran motivasyonun Misâk-ı Milli olduğunu ileri süren Yunus Nadi, Lozan Antlaşması’nı diğer antlaşmalardan farklı kılan hususun da bu motivasyon olduğuna değinmektedir. Öte taraftan Lozan’a Türk istiklalinin milletlerarası belgesi unvanı verilmesi fikrinde olan Yunus Nadi, antlaşmadaki başlıca pürüzün boğazlar ile ilgili meseleler olduğunu belirtmektedir. Bu pürüzün de boğazların silahsızlandırılması ve milletlerarası bir teminata bağlanması sebebiyle o tarihler de ciddi bir sorun olmadığını ifade eden yazar, boğazlarda olumsuz bir durum meydana gelmesi halinde “*nihayet herhangi bir noksan veya tehlike emaresi önünde Türk milleti sesini yükseltir ve kuvvetli elini uzatırdı. Nitekim türlü vaziyetlerin her icabında Türk milleti endişesini ve isteğini ileri sürmekten hiç geri kalmamıştır*” düşüncesindedir. Nitekim Türkiye, boğazlar meselesinin yeniden değerlendirilmesini talep etmiş ve devletler Montreux’de toplanmıştı. Boğazlar için en sağlıklı çözümü boğazların Türk milletinin kâti otoritesine verilmesinde gören Yunus Nadi, bu görüşünü destekleyen örnekler sunmaktadır. Her şeyden önce boğazlar Türk topraklarının en kıymetli kısmını teşkil etmektedir, dolayısıyla boğazlarda kesin bir Türk hâkimiyetinden daha doğal bir şey olamazdı. İkinci olarak, boğazlar “*Türk vatanının selâmeti bakımından en hassas noktalarıdır, onların müdafaasında bu bakımdan kayıtsız ve şartsız bir hâkimiyet sahibi olmaklığımız pek zaruridir. Boğazlara hâkim olmamız halinde buralardaki milletlerarası serbest geçiş lüzumunu en geniş ölçüde bizzat biz Türkler temin*” edebilirdi. Bu sebeplerin yanı sıra “*Boğazların gayri askerîliğini kaldıracak olan bu milletlerarası karar, Lozan’ın noksanını ikmal edecek ve Türk istiklalinin pürüzsüzlüğünü kâtileştirmiş olacaktır*”. Yazar makalesini “*daha ziyade kısaltırsak*” sözlerinin ardından şu şekilde tamamlamaktadır; “*Montrö’de Lozan’ın, yani Türk istiklâlinin ikmal edilmekte olduğunu söyleyebiliriz. Lozan’da kazanılmış olan bu istiklal Montrö’de tam ve kâti şeklini alacaktır*” (Nadi, 28 Haziran 1936, s. 1, 3).

İsmail Müştak Mayakon, “Montrö Zaferi” başlıklı yazısında benzer bir yaklaşımda bulunmuştur; “*Bundan on üç yıl evvel Lozan konferansına askerî bir zaferle giden Türk dehası, dün Montrö konferansından siyasî bir zaferle çıktı. Düne kadar istiklaline hukûken sahip olan Türk Devleti bu sabahtan beri hâkimiyetine fiilen de kavuşmuştur*”. Yazar, boğazlar meselesini Osmanlı Devleti’nin cılız ve kansız vücudunda hiçbir kuvvete ve hiçbir idareye karşılık gelemeyen korkak bir siyasetin müzmin bir çıbanı olarak yorumlarken, bu meselenin Cumhuriyet’in gürbüz bünyesi,

bilgisi, azim ve iradesiyle şuurlu bir kuvvete dayanan siyasî ihtimamıyla, kökünden koparılarak çözüldüğünü belirtmekte, boğazlar meselesinin eski Türk tarihinde bir hâile olmaktan çıkıp, yeni Türk tarihine bir Atatürk dehası olarak geçtiğine değinmektedir. Mayakon makalesini şu sözlerle sonlandırmıştır; “*Bilip anlamak lazımdır ki Anafarta zaferi İstanbul’u, Montrö zaferi de Türklüğün uzak yakın mukadderatını kurtarmıştır. Ve kurtaran hep O’dur*” (Mayakon, 21 Temmuz 1936, s. 3).

3. Anafartalar’dan Montreux’a Uzanan Türk Tarihinin Şeref Caddesinde Atatürk

Montreux Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna giden yolda elde edilen askerî ve siyasî başarıların son halkası olarak değerlendirilmiş ve ülkenin kurucu değerleri ile birlikte anılmıştır. Ercüment Ekrem Talû, bu durumu şu ifadelerle açıklamıştır; “*Önce harp, top, tüfek, süngü; İnönü, Sakarya, Dumlupınar, İzmir... Sonra siyaset! Mudanya, Lozan ve bugün Montrö ve Boğazlar*”. Anlaşılabacağı üzere Montreux Antlaşması, Milli Mücadele dönemi ile başlayan askerî başarıların ardından sürdürülen siyasî zaferlerin son halkası olarak Atatürk’ün ve Cumhuriyet rejiminin bir eseri olarak ele alınmıştır. Talû, bu başarıların Türk milletinden başka hiçbir millete nasip olmadığını belirtirken, bu başarılardaki en büyük payı Mustafa Kemal Atatürk’e şu şekilde vermektedir; “*Nasıl olsun ki, Atatürk bir tanedir. Ve onu yetiştirmek biz Türk milletine nasip olmuştur*” (Talu, 21 Temmuz 1936, s. 3). İsmail Müştak Mayakon ise bir diğer makalesinde elde edilen bu başarının Atatürk’ün eseri olduğunu geniş bir perspektifte ele almaktadır. Mondros’u Mudanya’ya, Sevr’i Lozan’a bağlayan “*uzun, çetin ve mihnetli yol üstünde bu destanın bin bir sahifesini okuyacak olan müstakbel Türk nesilleri, 1919 Mayısının bir sabahında Samsun kıyılarından doğan büyük Türk güneşinin aydınlattığı o yolda Türk çocuğunun neler yapmış ve ne imkânsızlıkları mümkün kılmış olduğunu*” okudukça büyük tarihine daha sıkı bir şekilde sarılarak bağlanacaktı. Yazara göre bu tarihin her satırı “*en asil ecdat kanı ile yazılmış ve her cildi en derin vatan aşkıyla bağlanmış*” olan bir “*Atatürk destanı*”dır (Mayakon, 21 Temmuz 1936, s. 3).

Dönemin basını, Montreux Antlaşması’nın ilk yıl dönümünde de Atatürk’e sıklıkla değinmiştir. Haber gazetesi Mustafa Kemal’in doğuşunu simgeleyen Çanakkale Zaferi, yine Türk milletinin uyanmasına neden olan Mustafa Kemal’in Samsun’a ayak basışı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna giden yoldaki en önemli zaferlerden olan Dumlupınar ve Türkiye Cumhuriyeti’ni “*yaratan ve tüm dünyaya biat ettiren Lozan*” gibi Montreux Antlaşması’nın da ayrı bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Buna göre Montreux Antlaşması, Türkiye’nin “*kendi dehasının öz malı olan metotlarla kazandığı ilk modern devlet zaferi*” olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Türkiye, Montreux Antlaşması’nın imzalanmasıyla birlikte “*milli davasını dünyaya bir*

meşruiyet dersi vererek halletmiş ve büyük Avrupa devletleri arasındaki yerini almıştır” (Haber, 19 Haziran 1937, s. 6).

Burhan Belge, makalesinde, *“Lausanne’ın veremediğini Montreux vermiştir”* diyerek boğazlar meselesi üzerinden bu iki antlaşmanın birbirinin devamı olduğuna değinerek, Montreux Antlaşması’nın sahip olduğu önemi şu şekilde ifade etmiştir; *“Açık boğazlar, Türk milletinin varlığında artık müdafaa zırhının delik noktasını temsil etmeyecektir”*. Belge’ye göre Türkiye bir Akdeniz, Karadeniz, Avrupa ve Asya devleti olarak boğazları hem sahip olduğu bu sınırlarla karşı bir mihver hem de aynı sınırlarla ilişkilerini sürdüren bir merkez olarak kullanmaktaydı. Boğazların emniyeti, Türk milletinin tarih içindeki varlığını emniyete aldığı gibi Asya’yı Avrupa’yı, Akdeniz’i de Karadeniz’e bağlayarak kendi emniyetinin yanı sıra uluslararası bir emniyet sağlamaktaydı. Türkiye’nin boğazları idare etme hakkına sahip olması, bu dört sınır bağlamında *“barışın, kültürün, milletler, kıtalar ve denizler arasındaki medeni işbirliğinin köprüsü”* anlamına gelmektedir. Yazar, Montreux’de elde edilen bu başarıyı, *“Kemalizm akidesine”* ve bu akidenin garantörleri olarak Atatürk ve Türk milletine havale etmektedir. Her ne kadar bu başarı Lozan’da elde edilebilecek olsa da bu hak bize verilmemişti; *“fakat Türk milleti, Lozan masasında, davası samimi ve asil olan tarafı temsil ediyordu. Fazla ısrara lüzum görmeden çiftinin çubuğunun başına döndü”*. Montreux’de bu hak elde edilmişti ve Lozan’dan Montreux’ye kadar pek çok şey değişmişti. Öyle ki *“Lausanne’a, bundan on üç yıl önce, milli kurtuluşun cephesinden ayrılarak gitmiştik. Delegelerimizin üstü başı barut kokuyordu. On üç yıl sonra, Montreux’ye yolladığımız delegeleri milli kuruluşun yapı arsasından ayırıp gönderdik. Delegelerimizin nasırlı elleri, artık barut değil, toprak ve beton kokuyor”du*. Belge’ye göre *“Kemalist diplomasi, silah taşımamasını sevmeyen bir diplomasi ve Montreux bunu ispat etmiştir, ancak Lausanne’ın neyi ispat ettiği de unutulmamalıydı”*. Anafartalar zaferi, Osmanlı Devleti’ni kurtaramamış olsa da *“yeni Türk devletini kurmuş olan büyük kumandan, eşsiz devlet adamı Türk tarihine”* bu noktadan giriş yapmıştı. Dolayısıyla Anafartalardan Montreux’ya giden yol adeta *“Türk tarihinin şeref caddesi”* haline gelmiştir. Yazar, bu şerefli caddede *“Sakarya mı, Lausanne mi? Kapitülasyonların kalkması mı lâiklik davası mı? İzmir’e doğru inen kasırğa mı Montreux’de alınan sonuç mu? Bunların hangisi daha büyüktür?”* gibi sorulara cevap vermenin bütünü bölmeye çalışmak olacağını ifade ederek, elde edilen tüm başarıların Atatürk sayesinde kazanıldığını belirtmektedir. Öte taraftan *“Atatürk, Türk milletidir ve Türk milleti Atatürk’tür. Tarihin hiçbir devresinde Şef ile millet arasındaki bağıllık bu kadar sağlam olmamış, hiçbir dava, bu kadar birlik, bu kadar yekparelik*

göstermemiştir". Türk tarihine Anafartalar'dan giren Mustafa Kemal, şimdi Montreux zafer kemerinin altından geçmektedir. Montreux, bu şerefli caddenin en yeni uğrağıdır fakat asla en son uğrağı olamayacaktır. "*Çünkü cadde uzun ve sonsuzdur. Caddenin açıldığı meydan, Türk milletinin ebediyet meydanıdır*" (Belge, 21 Temmuz 1936, s. 1-2).

Montreux Antlaşması, kamuoyunda Türkiye Cumhuriyeti'nin dolayısıyla "*Atatürk'ün ve inkılâbın büyük zaferlerinden biri*" olarak yorumlanmıştır. Bu kapsamda Montreux Antlaşması'yla "*yalnız emniyetimizin, hakkımızın, milli saadetimizin, bir hücceti değil aynı zamanda bütünlüğümüzün, kuvvetimizin ve ulusal fedakârlığımızın da bir sembolü*" elde edilmiştir. Montreux'de toplanan devletler, delegelerimizdeki "*sonsuz enerjiyi, yeni Türkiye'nin hayat mücadelesinde göze aldığı kudreti*" daha ilk gün fark etmişti. Nitekim Atatürk Türkiye'si "*her şeyi önceden hesaplayan, uzun düşüncelerden sonra fiiliyata geçen ve fiiliyata geçtikten sonra bir daha geri dönmeyen iradesini bütün işlerde bir kaynak telâkki*" haline getiren bir devlettir (Ulusal Birlik, 21 Temmuz 1936, s. 1). Bütün ve bir olan Türkiye, milli davalarında Büyük Şefinin gösterdiği ışıklara doğru giderken daha pek çok güzel günler görecektir ve daha pek çok bayramlar kutlayacaktır. Türkiye'nin dünya içinde oynadığı rol günden güne büyüyüp, büyük millî ideallere doğru koşarken, bu idealler "*memleketimize daha çok saadetler getirecek, ulusumuz milletlerarasında lâyük olduğu daha büyük mevkileri er geç alacaktır*" (Ulusal Birlik, 21 Temmuz 1936, s. 4).

Montreux ile birlikte çözüme kavuşan boğazlar meselesi Türk basınında zaman zaman gerek ulusal gerekse uluslararası bir barışın sembolü olarak değerlendirilmiş, elde edilen bu başarı karşısında yalnız Türk milletinin değil dost devletlerin hatta tüm insanlığın minnettar olması gerektiği ifade edilmiştir. Yunus Nadi de "Yeni Boğazlar Rejiminin Manevi Kıymet ve Ehemmiyeti" başlıklı makalesinde "*Boğazlar meselemizle yalnız kendimize değil, bütün insanlığa hizmet ettik*" (Nadi, 20 Temmuz 1936, s. 3) ifadelerini kullanmıştır. Cumhuriyet gazetesi Montreux Antlaşması'nı "*Şark barışının zemin ve mesnedi olduğu için, Atatürk'e karşı yalnız Türk milletinin değil komşu dost milletlerin de teşekkür ve minnettarlık duydukları şüphesizdir*" diyerek Atatürk'e tazimlerini sunmuştur (Cumhuriyet, 20 Temmuz 1936, s. 3).

4. Misâk-ı Milli'nin Tamamlayıcı Bir Unsuru Olarak Montreux Antlaşması

Dönemin gazeteleri, Montreux Antlaşması'nın yurt çapında meydana getirdiği coşkuya geniş bir yer ayırmış, bu kapsamda il ve ilçe heyetlerinden gelen telgraflara geniş bir yer vermiştir. Bu telgraflardaki ortak vurgu ve ifadeler ülke güvenliğinin sağlanması ve dünya barışına katkıda

bulunulmasına yönelik olup, Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas Kongresi'nde belirttiği Misâk-ı Milli sınırlarına da atıfta bulunmaktadır. 23 Temmuz 1936 tarihli Ulus gazetesinin "Montrö Zaferinin Yurdda Akisleri" başlıklı haberinde yer alan ve Manisa'dan gönderilen telgraf, bu hususun altını çizmektedir. "*Daha Sivasta çizdiğin milli misâk programı bugün zaferle süsleniyor*" ifadeleriyle başlayan telgraf, Montreux Antlaşması'nı Cumhuriyet Halk Partisi'nin "*enerji dolu, hiçbir engel önünde bir dakika bile durmayan büyük azmi*" ile elde edilen siyasî bir zafer olarak şu ifadelerle değerlendirmektedir; "*Montrö zaferi partinin göklere kadar yükselen ve omuzlarında bir vatan taşıyan ölmez heykeline istiklâl çiçekleri bezenmiş bir taç giydirdi. Altı okun birini teşkil eden inkılâbın bu büyük eserine ebediyen iftihar edebilirsin. Safları arasında bir insan boşluğu bırakmıyarak gönüllü bir nefer gibi sana bağlı olan zafer teraneleri içinde sabahlara kadar şakiyan Manisa'dan selam, sevgi ve ebedi sadakat*" (Ulus, 23 Temmuz 1936, s. 5).

5. Cumhuriyete Uluslararası Prestij Sağlayan Bir Antlaşma Olarak Montreux

Montreux Antlaşması, imzalandığı tarih itibarıyla Çanakkale şehit ve gazilerini hatırlatması, Lozan Antlaşması'nı ikmal etmesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün karizmatik liderliğini pekiştirmesi, Misâk-ı Milli programına katkıda bulunması ve Cumhuriyet coşkusunu 13 yıl sonra yeniden ortaya çıkarması gibi farklı konularda değerlendirilmiştir. Montreux Antlaşması'nın ikinci yıldönümüne gelindiğinde ise bu kapsam, dönemin kamuoyu tarafından daha da genişletilmiş ve Montreux, Hatay'ın anavatana katılması ve Türkiye'nin uluslararası anlamda elde ettiği prestijin önemli bir aracı olarak değerlendirilmiştir. 22 Temmuz 1938 tarihli "Bugün Montrö Zaferinin İkinci Yıl Dönümüdür" başlıklı bir habere göre Montreux Antlaşması, "*Bizi, birinci sınıf bir Avrupa devleti kıymetine yükselten, Türk devletinin hayatında, daima büyük bir merhale addedilecektir. Bu mukavele, Kemalist Cumhuriyetin, Türk milletine verdiği yeni çehreye siyasal dünyanın gösterdiği hayranlık ve emniyeti ifade eden vesikası*" olarak değerlendirilmiştir. "*Lozan muahedelerini yumruğumuzla kazanmıştık; Montrö muahedesi, dünyanın umumi itimadını kazanışımızın bir ifadesi oldu*" şeklinde daha önce olduğu gibi yine Lozan ile birlikte ele alınan Montreux Antlaşması ile Akdeniz'in sahip olduğu üç kapıdan birinin anahtarına sahip olduğumuz ve böylece Karadeniz, Ege ve Doğu Akdeniz'in en önemli devleti haline geldiğimiz vurgulanmıştır. Haberin devamında ise Montreux Antlaşması'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne sağladığı faydalar maddeler halinde sıralanmıştır. Bunlar sırasıyla, Balkan Paketi'ne dâhil olan devletlerin birbirleri ile daha iyi ilişkiler kurması, Bulgaristan'ın Türkiye ile dost kalmak için daha çok çaba sarf etmesi, Türkiye ve Yunanistan arasındaki dostluğun daha da pekişmesi, İngiltere ile samimi bir siyasî yakınlık tesis

edilmesi, “*bu mukavelenin bize bahşettiği büyük devlet meziyetinin mühim tesiri olarak Hatay üzerindeki haklı davamızın kazanılması*”, Fransızların Doğu Akdeniz’de Türkiye ile dostluk kurmaktan başka bir çaresi kalmamasıdır. Son olarak Lozan Antlaşması’na katılmasına rağmen Montreux Antlaşması’na çeşitli bahanelerle iştirak etmeyen İtalya’nın da Türkiye’nin boğazlar üzerindeki hâkimiyetini tanımaya mecbur kalması, antlaşmanın ülkeye sağladığı bir diğer uluslararası prestij olarak değerlendirilmiştir. Haberde son olarak Montreux Antlaşması’nın üçüncü yılına doğru giderken Türkiye’nin “*her gün bir parça daha kuvvetlenen ve medeni âlemde karakterine uygun rolü olan bir devlet çehresiyle girdiği*” belirtilmiştir (Haber, 22 Temmuz 1938, s. 1, 8).

Sonuç

Montreux Boğazlar Sözleşmesi, imzalandığı 20 Temmuz 1936 tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyet’in hem zafer hem de bir hafıza anıtı haline gelmiştir. Bu anıtın temelinde, Cumhuriyet’in kuruluşuna giden yolda, Çanakkale Savaşları ve Milli Mücadele döneminde şehit ve gazi olanlar yer almaktadır. Montreux’ye yer veren gazete haberleri köşe yazıları ve makalelerde altı kalın bir şekilde çizilen bu vurgu ile şehit ve gazilerimizin ne için can verip malûl kaldıkları topluma hatırlatılmıştır. Böylece topluma, şehit ve gazilerin unutulmamalarının yeterli olmadığı aynı zamanda bu kişilerin anılmaları gerektiği ve “bugünün Türkiye’sinin” temellerini attıkları belirtilmiştir.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi, toplum bağlamında özellikle çocukların yaşayamadığı dolayısıyla hatırlayamadığı bir geçmişi, onlara varlığını borçlu olduğu değerlerin neler olduğunu hatırlatan bir yapı, anlam ve söylem içeriğine bürünmüştür. Bu yapının en önemli parçaları, başta Cumhuriyet’in varlık senedi ve tapusu olan Lozan Antlaşması ve bu antlaşmanın önünü açan Mudanya Ateşkesi gibi siyasî zaferlerin yanı sıra Çanakkale, İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve İzmir gibi askerî zaferlerdir. Ancak hiç şüphe yok ki bu yapıyı meydana getiren ve bir arada tutan en önemli şey ise Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Montreux bağlamında kamuoyunda meydana getirilen bu yapının anlam ve içeriğinin yanında yapıyı meydana getiren söylemlerin ise “zafer, adalet, emniyet, hukuk ve prestij” gibi kavramlar olduğu tespit edilmiştir.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi sadece Türkiye’nin boğazlardaki egemenlik haklarına dair mevcut kısıtlamaların ortadan kaldırıldığı bir antlaşma olmamıştır. Bu sözleşme ile Montreux’ye gelen kadar kazanılan askerî ve siyasî zaferler gündeme getirilerek Türk toplumuna “yüce bir ulus” olduğu hatırlatılmıştır. Dolayısıyla 1936 senesinde imzalanan Montreux Antlaşması, adeta geride

kalan 13 yılı konu edinen bir Cumhuriyet belgeseli olarak yansıtılmış, böylece Cumhuriyetin bizâtihi kendisinin süreklilik arz eden bir başarılar silsilesinden meydana geldiği ileri sürülmüştür.

Kaynaklar

Akgün, M. (1994). Türk Dış Politikasında Bir Jeopolitik Etken Olarak Boğazlar. *Türk Dış Politikasının Analizi*. (der. F. Sönmezoğlu). Der Yayınları.

Atabey, F. (2013). Lozan Sonrasında Boğazlar Sorununun Çözümü: Montreux Boğazlar Sözleşmesi. *History Studies*, 5 (5), 19-38.

Boy, A. & Başarır, M. (2020). Lozan Görüşmelerinde Boğazlar Meselesi (İngiltere, Türkiye ve Rusya). *History Studies*, 12 (2), 389-412.

Doğru, S. (2013). Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 123-169.

Erol, M. S. Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi (22 Haziran-20 Temmuz 1936). *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/montreux-montro-bogazlar>

İnan, Y. (1986). *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*. Gazi Üniversitesi Yayınları.

Nadi, Y. (28 Haziran 1936), Montrö Lozan'ı İkmal Ediyor. *Cumhuriyet*, s. 1, 3.

Nadi, Y. (20 Temmuz 1936), Yeni Boğazlar Rejiminin Manevi Kıymet ve Ehemmiyeti. *Cumhuriyet*, s. 3.

Olçay, O. & Meray, S. L. (2020). *Montrö Boğazlar Konferansı Tutanaklar, Belgeler*. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Pazarıcı, H. (2015). *Uluslararası Hukuk*. Turhan Kitabevi Yayınları.

Sarıbeyoğlu Skalar, M. & Cecanpınar, H. (2021). 85. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye ve Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Önemi. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 29 (1), 57-86.

Soysal, İ. (1999). 1936 Montreux Sözleşmesi ve Sonradan Çıkan Sorunlar. *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler)*. (309-325). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Soysal, İ. (2000). *Tarihleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, (1920-1945)*. (C. I). Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şener, B. (2014). Türk Boğazlarının Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü. *Tarih Okulu Dergisi*, XV11, 467-493.

Tezcan, Y. (2003). *Sevr ve Lozan Antlaşmaları ile Montrö Boğazlar Sözleşmesi Genel Hususları ve Mukayesesi*. Harp Akademileri Basımevi.

Uzun, H. (2017). Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Yankıları. *Atatürk Yolu Dergisi*, 61, 393-435.

22 Temmuzda Bayram Yapmalıyız. (19 Haziran 1937). *Haber*, s. 6.

Askerin Üzengilerini Öpen İhtiyarlar. (22 Temmuz 1936). *Son Posta*, s. 1.

Askerin Üzengilerini Öpen İhtiyarlar. (22 Temmuz 1936). *Son Posta*, s. 7.

Atatürk Çanakkale Muharebesini Anlatıyor. (21 Temmuz 1936). *Tan*, s. 6.

Atatürk Çanakkale'yi Bir Defa Daha Kurtardı. (20 Temmuz 1936). *Cumhuriyet*, s. 1.

Atatürk Çanakkale'yi Bir Defa Daha Kurtardı. (20 Temmuz 1936). *Cumhuriyet*, s. 3.

Atay, F. R. (20 Temmuz 1936), Montrö Müzakereleri. *Son Posta*, s. 2.

Atay, N. H. (26 Temmuz 1936), Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları. *Ulus*, s. 1.

Belge, B. (21 Temmuz 1936), Anafartalardan Montreux'ye. *Ulus*, s. 1-2.

Bir Zafer Daha Kazandık. (21 Temmuz 1936). *Ulusal Birlik*, s. 1.

Bir Zafer Daha Kazandık. (21 Temmuz 1936). *Ulusal Birlik*, s. 4.

Boğazlar Mukavelesinin Metni. (20 Temmuz 1936). *Son Posta*, s. 7-8.

Bozdoğan'dan. (23 Temmuz 1936). *Ulus*, s. 6.

Bugün Montrö Zaferimizin İkinci Yıldönümüdür. (22 Temmuz 1938). *Haber*, s. 1, 8.

Çanakkale Harbi, O zamanki Mevkii Müstahkem Kumandanı G. Cevat Anlatıyor. (21 Temmuz 1936). *Tan*, s. 1.

Çanakkale Şehitleri. (20 Temmuz 1936). *Akşam*, s. 1.

Daver, A. (21 Temmuz 1936), 13 Yıllık Bir Ayrılıktan Sonra Ebediyete Kadar Sürecek Bir Kavuşma. *Cumhuriyet*, s. 1-2.

Daver, A. (1 Ağustos 1936), Çanakkale Atatürk Demektir. *Cumhuriyet*, s. 1, 3.

Eski Gayri Askerî Mıntıkada İşgal Edilmemiş Bir Karış Toprak Kalmadı Dün Anafartalarda Merasim Yapıldı. (24 Temmuz 1936). *Yeni Asır*, s. 1.

Eski bir muharib, sedye içinde Çanakkale'ye getirildi, törenden sonra öldü. (22 Temmuz 1936). *Anadolu*, s. 1.

Gazetecilerin Telgrafları. (23 Temmuz 1936). *Son Posta*, s. 10.

(21 Temmuz 1936). *Haber*, s. 3.

Koçu, R. E. (23 Temmuz 1936), Tarihte Üç Çanakkale. *Son Posta*, s. 8.

Küçükaka, N. A. (29 Temmuz 1936), Tutulan Söz. *Ulus*, s. 1, 5.

Manisadan. (23 Temmuz 1936). *Ulus*, s. 5.

Mayakon, İ. M. (21 Temmuz 1936), Montrö Zaferi. *Cumhuriyet*, s. 3.

Mehmetcik âbidesine ve eski düşmanlarımızın mezarlarına çelenkler kondu. (23 Temmuz 1936). *Son Posta*, s. 1.

Montrö Zaferi Kutlu Olsun. (21 Temmuz 1936). *Tan*, s. 1.

Montrö Zaferi ve İstanbul. (22 Temmuz 1936). *Ulus*, s. 6.

Montrö Zaferinin Yurdda Akisleri. (22 Temmuz 1936). *Ulus*, s. 4.

Montrö Zaferinin Yurdda Akisleri. (23 Temmuz 1936). *Ulus*, s. 3.

Montrö Zaferinin Yurdda Akisleri. (24 Temmuz 1936). *Ulus*, s. 4.

Müessir Bir Sahne. (23 Temmuz 1936). *Son Posta*, s. 10.

Müessir Sahneler. (22 Temmuz 1936). *Akşam*, s. 1.

Ordunun Yarınki Kavuşmasına Hazırlık. (20 Temmuz 1936). *Haber*, s. 1.

Ödenen Borç. (23 Temmuz 1936). *Tan*, s. 1.

Önderlerimizin İstiklâl harbinden, Lozandan, İçtimaî İnkılâplardan, Beynelmilel Dostluklardan Sonra, Bir de Büyük Siyasî Muzafferiyeti. (19 Temmuz 1936). *Haber*, s. 1.

Resmî Gazete, S. 3374, 7 Teşrinievvel 1936, s. 7025-7031.

Sertoğlu, M. (20 Temmuz 1936), Seni Az mı Bekledik?. *Haber*, s. 1.

Şairin Şüheda Fışkıracak Toprağı Sıksan Şüheda Dediği Yerler. (21 Temmuz 1936). *Tan*, s. 7.

Şehit Anaları. (20 Temmuz 1936). *Haber*, s. 1.

Şehre giren Kumandan Ömrümde bu kadar heyecan duymadım diyor. (22 Temmuz 1936). *Son Posta*, s. 1.

Talu, E. (22 Temmuz 1936), Büyük Millet'in Büyük Heyecanı. *Son Posta*, s. 2.

Talu, E. (20 Temmuz 1936), Lozandan Sonra Montrö. *Son Posta*, s. 1, 3.

Talu, E. (20 Temmuz 1936), Lozandan Sonra Montrö. *Son Posta*, s. 4.

Talu, E. (21 Temmuz 1936), Önce Harp, Sonra Siyaset. *Haber*, s. 3.

Ünal, K. (24 Temmuz 1936), Lozan-Montrö. *Ulus*, s. 1.

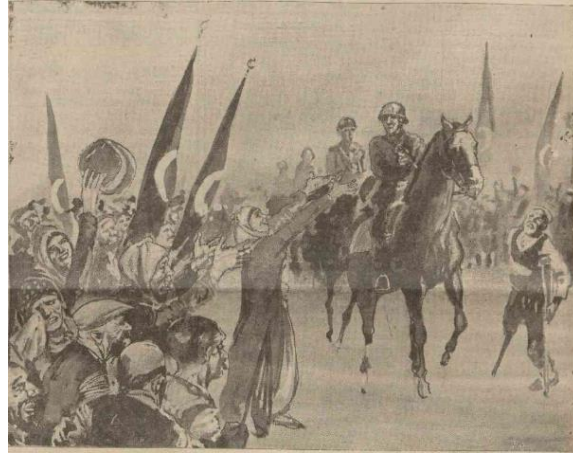
Üniversite Salonunda. (22 Temmuz 1936). *Cumhuriyet*, s. 1.

Üniversite Salonunda. (22 Temmuz 1936). *Cumhuriyet*, s. 7.

Ekler

EK.1. Son Posta, S. 2145, 22 Temmuz 1936, s. 1.

EK.2. Haber, S. 1620, 20 Temmuz 1936, s. 1.

EK.3. Akşam, S. 6379, 22 Temmuz 1936, s. 1.

EK.4. Anadolu, S. 669, 21 Temmuz 1936, s. 1.

EK.5. Ulusal Birlik, S. 753, 21 Temmuz 1936, s. 1.

EK.6. Cumhuriyet, S. 4377, 21 Temmuz 1936, s. 1.

EK.7. Akşam, S. 6377, 20 Temmuz 1936, s. 1.

EK.8. Cumhuriyet, S. 4388, 1 Ağustos 1936, s. 1.

